

NÉPEK, NEMZETISÉGEK ÉS ANTOLOGIÁK

ANTUN SOLJAN

Abban a kellemetlen vitában, amely a *Nuova Poesia Jugoslava* című kétnyelvű költészeti antológia körül támadt (kiadó: Guanda, szerkesztő: Ciril Zlobec, szakmunkatársak: Slavko Mihalić és Aleksandar Spasov), önkéntelenül s nálunk talán első ízben egy érdekes elvi kérdés is felmerült.

Azt mondtam, önkéntelenül, s ezzel nem kívántam lebecsülni a kérdés fontosságát, sem felvetésének jelentőségét. A nagy tudósok is önkéntelenül, azaz szándékuk ellenére jutottak olykor jelentős felfedezésekhez. S azt is tudjuk, hogy olykor nehezebb a megfelelő módon feltenni egy kérdést, mint helyes választ adni rá. De, ha jól látom, a vitázóknak nem az volt a szándékuk, hogy elítéljenek egy megszokott kritériumot, hanem hogy elítéljék azt az embert, aki alkalmazza ezt a kritériumot; nem az volt a szándékuk, hogy kihangsúlyozzák a kérdés fontosságát, hanem hogy az előre kész választ vagy képletet premisszaként alkalmazzák a vitában.

Ezúttal azonban nem azzal akarunk foglalkozni, hogy *miért* vetették fel a kérdést, hanem *magával* a kérdéssel. A szóban forgó antológia szerzőinek — okkal vagy ok nélkül — felrótt bűnök között kiemelkedő helyet foglal el az, hogy nem iktatták be a „nemzetiségek nyelvén alkotó (albán, magyar, olasz stb.)” költőket. A kérdés tehát így hangzik: milyen hely illeti meg a nemzeti kisebbségek, vagy ahogyan most mondják: a nemzetiségek irodalmát Jugoszlávia népeinek irodalmában? Egészen egyszerűen mondván: vajon a magyar vagy olasz nyelven író jugoszláv állampolgár jugoszláv író-e?

Először is, az igazság kedvéért, meg kell mondani, hogy ez ideig egyetlen jelentősebb jugoszláv irodalmi antológia sem sorozta be a kisebbségi írók műveit (kezdve a *Jugoslovenska poezija* című antológiától, amely még 1949-ben jelent meg ugyanannak az írószövetségnek a kiadásában, amely most ezt a vitát elindította; megemlíthetjük még a belgrádi Nolit tekintélyes sorozatát: *Antologija jugoslovenske književnosti*, vagy a zágrábi Naprijed nemrégiben megjelent költészeti és prózai antológiáját).

Eszerint, még mielőtt érdemében megítélnénk az említett kifogás indokoltságát, meg kell mondanunk, hogy a végsőkéig igazságtalannak tartjuk, hogy ez a szemrehányás, ilyen komoly vád formájában (amely, mint olvasom, még becsületbírótság elé is kerül) éppen most és éppen erre az antológiára zúdul.

Mondom: éppen erre. Csakugyan kissé különös és semmiképp sem helyénvaló, hogy ezt a kérdést egy külföldön nyomtatott és a külföldi piacnak szánt antológia ürügyén vetik fel. Így egyfelől nyilvánosságunknak nincs módjában megítélnie, mi a való helyzet, mert nem látja a könyvet, másfelől pedig a fehérmeműnket, mely csak miránk tartozik, idegen udvarokba akasztjuk ki. Természetesebb volna, ha az efféle problémákat olyan példák alapján tisztáznánk, melyeket a hazai nyilvánosság jól ismer, s aztán az exportárura vonatkozóan is szuggerálnánk az itthon szokás által vagy ésszel általánosan elfogadott megoldásokat.

Legyünk azonban igazságosak a kérdezők felé is: ha az ember igaznak tart valamit, nem kell haboznia, hogy ezt ki is mondja. Ha nálunk eddig ilyen praxis uralkodott, ez még nem jelenti azt, hogy jó volt, s hogy folytatni kell. Sohasem túlságosan késő vagy túlságosan korai ujjal mutatni valamilyen tévedésre.

De lássuk csak, vajon az említett kifogás csakugyan helyénvaló-e? Végül is, összes eddigi antológia-szerkesztőink sem voltak csupa ügyefogyottak vagy sovének vagy tudatlanok, hogy ne vettek volna észre egy ilyen nagy mulasztást, amennyiben csakugyan mulasztásról van szó.

Ha a politikai földrajz fogalomkörében vizsgáljuk a kérdést, a válasz tökéletesen világos: mindent, ami országunk adminisztratív határai közé tartozik „jugoszlávnak” lehet minősíteni. A kisebbségi írók teljes jogú polgárai ennek az országnak, ez a hazájuk, itt élnek és dolgoznak, követezkésképp „jugoszlávoknak” nevezhetjük őket.

De bármennyire is vonzóak az egyszerű megoldások, nem mindig reálisak s megvalósíthatók. Az irodalom nem mérhető le földrajzi fogalmakkal. Egyfelől csakugyan az, aminek a romantikusok előszeretettel neveztek: „híd a népek között”, de másfelől, definiálván a népeket, egyúttal megkülönbözteti, elhatárolja őket. Az irodalom, mint ahogyan egyszer a horvát költészet példájából kiindulva igyekeztem megmagyarázni, paradox módon *egyidejűleg* kozmopolita és nemzeti. „Csak önálló szervezet lehet egy nagyobb közösség egyenjogú tagja”, írtam a Sáros szárnyú Ikarosz című esszémben. „Ott, ahol költészetünk sajátlagosabb, népibb, épp ott európaibb is.” Az irodalomban nem államjogi előírások uralkodnak, hanem íratlan, gyakran paradoxális és változékony, olykor egészen helyi érdekű törvények, melyeket az adott terület művelői többé-kevésbé be is tartanak. Csak hogy emlékeztessenem az olvasót két ilyen beidegzett szabályra: az egyik az antológia-szerkesztő úgynevezett diszkréciós joga. Az antológia-szerkesztőt *megbízák* egy meghatározott feladattal, és attól kezdve ő művének sérthetetlen ura. Nincs az az előírás, amely egy világgköltészeti antológia szerkesztőjét köteleznél, hogy művébe besorolja a világ *valamennyi* népét, s ezt rendszerint nem is teszi. Nem láttam még egyetlen úgynevezett világgköltészeti antológiát, amely maradéktalanul teljes lett volna. Az antológia szerzője, saját egyéni mércéje alapján, biztosítékul tekintélyét és nevét nyújtva, azt iktatja be, amit szükségesnek tart. Miért fosztanánk meg ettől a jog-

RADISLAV TRKULJA

Rajz

tól Zbobecet, Mihalićot, Spasovot? A másik úzus, melyre emlékeztetni szeretném az olvasót, a „jugoszláv író” fogalma. Tekintve hogy országunk több népet ölel fel, melyek különböző nyelveken beszélnek, rendszerint, ha pontosak akarunk lenni, több irodalomról is beszélünk, s az írókat is „horvát”, „szerb”, „szlovén” stb. íróknak nevezzük. Ám tartva attól, hogy reménytelen zűrzavart keltünk a külföldi piacon, ahol ezek az irodalmaink egyébként is kevésbé ismertek, a határon túl rendszerint „jugoszláv irodalomként” és „jugoszláv írókként” mutatkozunk be (noha gyakran ez alól is vannak kivételek).

Idehaza, amikor különös érzékenységgel akarjuk megkülönböztetni a dolgokat, nem mondjuk, hogy „jugoszláv irodalom” (noha pusztán gyakorlatiasságból vagy a rövidség kedvéért ez is gyakran elhangzik), hanem „jugoszláv irodalmak”, sőt „Jugoszlávia népeinek irodalma”.

De hol van ebben a sémában, a „szlovén”, a „macedón” vagy a „Crna Gora-i” írók között a nemzeti kisebbségek íróinak a helye? A „jugoszláv irodalomnak” szentelt egyetemi katedráink nem adják elő a nemzeti kisebbségek irodalmát.

Egy valamivel mindenképpen tisztában kell lennünk: egy író hovartartozásának megállapításánál nem fontos az illető nemzetisége (melyről értesülünk életrajzából), hanem az, hogy milyen nyelven ír. Nyelvem határai, hadd idézzem Wittgensteint, világom határai. A nyelv nem egyszerű nyersanyag, mint a festék a festészetben. Nyelvét változtatva az ember gondolkodásmódját és világvilágát is változtatja. A nyelv nem csupán peremi, hanem lényegi meghatározója az irodalomnak. Valamely közösség története benne foglaltatik a szavakban, melyeket ez a közösség használ, melyekkel kifejezi magát. Ha különbözik a történelem, a szavak különböznek. A közösség, történelme által egyesítve, írói szavával szólal meg.

Így tehát Conrad és Apollinaire, lehetnek bár lengyel származásúak, az egyik mégis angol, a másik francia író. Maeterlinck vagy Verhaeren lehetnek belga állampolgárok, de a francia antológiák pardon nélkül felveszik őket. Louis Adamić szlovén, Nabokov orosz, de mindketten amerikai írók.

Vagy vegyünk térben közelebb álló, jöllehet időben távolabb példát: noha a múltban egész sor jó íróink volt, akik latinul írtak, nem vesszük be őket a horvát költészet antológiáiba, sem fordításban, sem latin eredetiben, bár ezek az írók kétségtelenül horvátok voltak s a mi politikai-földrajzi területünkön működtek. De, emlékezzünk csak vissza, „világuk határait” nyelvük jelölte ki, és irodalmuk kevésbé tapadt a hazai talajhoz, mint a korabeli európai latin műveltséghez (mely hagyományában és szellemében is egyetemesebb volt a mai irodalmi kozmopolitizmusnál).

Térjünk most vissza gondolatmenetünkhöz: az olasz vagy magyar nyelvű írók szellemi elődje, egészen természetesen Dante vagy Ady, s nem Marul vagy Prešeren. Nemcsak nyelvüknél, hanem irodalmi örökségüknél fogva is olasz vagy magyar írók. A határainkon kívül élő honfitársaiktól talán különböznek tematikájukkal, helyi vagy egyedi jegyeikkel, de ennyi különbség a világ minden valamirevaló írója közt van. Éppúgy, mint nemzetiségük, írói hovartartozásuk sem akadályozza őket abban, hogy Jugoszlávia jó és tekintélyes állampolgárai legyenek

s hogy a többi polgárokkal együtt osztozzanak a jogokban és kötelességekben. Ezeknek a jogoknak egyike, hogy ápolják nemzetiségüket, tehát irodalmi tevékenységüket is.

Ez azonban nem ad nekik jogot arra, hogy „szerb” vagy „horvát”, sőt akár „bosznia-hercegovinai” íróknak nevezzük őket, mint ahogy nyilván nem is kívánnak élni ezzel a joggal. Ők magyar vagy olasz írók, és ezek is maradnak mindaddig, amíg anyanyelvükön írnak. Noha jugoszláv polgárok, nehéz volna jugoszláv íróknak nevezni őket.

Egy olyan antológiába, amelyet az írók politikai-földrajzi hovatartozása alapján állítanánk össze, őket is feltétlenül be kellene sorolni. De mindaddig, amíg az antológiáknál nyelvi és nemzeti kritériumot érvényesítünk, senkinek sem tehetünk szemrehányást, ha kihagyja őket.

Sem ez a gondolatmenet, sem pedig a következtetések, melyekhez vezetett, nem okvetlenül pontosak és nyilvános vitát kívánnak. Talán jó lett volna, ha ezt a vitát kezdettől fogva írók, s nem intézmények folytatják. De mindenesetre úgy gondolom, hogy erről a kérdéstről csakis okszerűen, rossz vér, vádaskodás és epe nélkül kell és szabad írni.

ÁCS KÁROLY fordítása

NYÍLT LEVÉL ANTUN ŠOLJANHOZ

Kedves Šoljan,

nagyon örülök, hogy épp Ön tett fel egyet azok közül a fejtűk felett lebegő kérdések közül, méghozzá józanul, világosan, kertelés nélkül, amelyekről, talán mert hozzá tartozott a politikai jólneveltséghez, már húsz éve mélyen hallgatunk, esetleg bólogatva szajkózzuk azt a verziót, amelyet, ki tudja, miért, hivatalosnak vélünk, különben pedig mindannyiunknak megvan a jól bejárodott véleményünk róla — mondom, örülök, hogy épp Ön tette fel a kérdést, amelyről majd az alábbiakban szólok, mert azt remélem, hogy még ebben a politikailag felhangolt és túlérzékeny világban is józanul, megértéssel és hátsó számitgatások nélkül tekintenek majd egy olyan dialógusra, amely közöttünk, két olyan ember között folyhat, akik oly sok mindenben rokon nézetet vallanak.

Elmondta dilemmáit: mit értsünk jugoszláv irodalmon? Vajon a kisebbségi irodalmak is hozzá tartoznak-e? Kétsége nagyjából arra indította, hogy — kissé tanácstalanul ugyan — nemmel válaszoljon. Hiszen a nyelv nem olyan értelemben anyaga az irodalomnak, mint a festék a festészetnek. A nyelv nemcsak járulékos, hanem lényegi meghatározója az irodalomnak. A nyelv nemcsak egyszerű fordítási operációnak alávethető kommunikációs eszköz, hanem meghatározott kultúrát, hagyományt, észjárást, történelmet, világképet rejt magában. Sorolhatnánk végtelenségig mindazt, amit jó könyvtárakban megtalálhatunk, végül is ez az igazság: jugoszláv nyelv nincs, tehát közvetlenül jugoszláv irodalom sincs. Vannak nemzeti irodalmak, s legfeljebb azokat, amelyek valamely kritérium szerint közös vonást mutatnak, a jugo-